

OM ATLASRSSMEDLEMSKABATLAS BUREAUKURSERBUTIKSØG

BillederKort nytKulturSamfund

PRINT ARTIKEL

Kultur / Filosofi

Hvad betyder Heimat idag?

Edgar Reitz' 'Heimat'

ESSAY

22.05.19

Planeten har gjort oprør, og vi befinder os i en akut krise af selvtab og tab af jord under fødderne. Sådan lyder det fra den franske filosof Bruno Latour, der ser det tyske begreb Heimat som et ideelt udgangspunkt for påny at reflektere over, hvad det vil sige at høre til et konkret sted.

Bruno Latour Del artikel:

Franskmændene har ikke et ord, som svarer til ordet "Heimat", der er genstand for evige diskussioner i Tyskland. For mig henviser denne term uundgåeligt til Edgar Reitz' tv-serie, som overvældede mig. På trods af, at jeg som en god lille efterkrigstids-franskmænd havde en abstrakt og fortrinsvis polemisk fortolkning af Tyskland, gjorde denne filmserie Tyskland nærværende og levende for mig.

For mig er der således i ordet "Heimat" en medicin så kraftig, at den, takket være et kunstværks greb, kan give en komplet fremmed følelsen af at høre til, at tage del, at anerkende et helt land, som indtil da var ham fremmed, som sin nabo og som sin slægtning. Jeg har bevaret fantasien om at være i et tog et eller andet sted i Tyskland og at kunne tale med Maria om vores liv i Schabbach eller at udveksle mine barndoms minder fra Hünsruck med Paul eller Eduard. Der er for mig intet i ordet "Heimat", som forpligter på identitet eller kræver blodsbånd: det er snarere en operator, der gør det muligt påny eksistentielt at begribe, for sig selv og for andre, hvad det vil sige at høre til et konkret sted.

Når spørgsmålet om Heimat dukker op igen overalt, og ikke blot i Tyskland, så er det naturligvis, fordi vi, hvor end vi måtte stamme fra, gennemgår en general krise af selvtab og tab af grund under fødderne. Det er denne følelse af total forladthed, som psykiateren Glenn Albrecht har indfanget med ordet solastalgia. Nostalgi er en universel og tidløs følelse, som får os til at grine eller græde over en svunden tid. Men for at gentage Simone Signoretts humoristiske titel er »nostalgi ikke, hvad det har været«. Det er ikke den fortid, som for evigt hører fortiden til, der får os til at klage vores nød; det er det, at vores jord forsvinder for vores øjne, som lidt efter lidt fratager os vores livsvilkår. Solastagia er at have hjemve uden at være emigreret; en eller anden form for hjemve i sit eget land (homesickness at home). Det er den mest radikale konsekvens af Det Nye Klimaregime: klimakrisen, den generelle forsvinden af arter og steriliseringen af landskaber driver os til vanvid.

Man forstår intet, forekommer det mig, af den betydning, som spørgsmålet om migration er blevet givet, hvis man ikke tager denne generalisering af følelsen af tabt jord med i beregningerne. De folk, som føler sig sikre på at have jord under fødderne, har altid været i stand til at huse alle dem, som krig, hungersnød og katastrofer havde drevet bort fra deres jord. De europæiske migrationers historie er tilstrækkeligt bevis på dette. Men i dag forsøger de folk, som er blevet berøvet deres jord, at etablere sig hos folk, der også føler sig berøvet deres jord, uden at de overhovedet har bevæget sig væk fra deres hjem. Som hvis migrationskrisen var blevet universel og bragte migranterne udefra i konflikt med migranterne indefra. De, som er tvunget til at forlade deres land og de, der, hvis man tør sige det, er blevet

forladt af deres land.

Det, som giver denne krise en tragisk karakter, er, hvilket alle analytikere anerkender, at de to traditionelle løsninger intet løser.

Den første, som vi kunne kalde "globalistisk", består i at overbevise borgerne om at bevæge sig fremad og se den mere og mere lysende horisont, som gør det muligt for dem at glemme deres gamle tilhørsforhold, at bryde med deres provinsielle mentalitet og tage del i globaliseringens store malstrøm. Problemet er, at for at kunne være "verdensborger", så må der være en funktionsdygtig verden, som sikrer velstanden for dem, der helliger sig den. Imidlertid har den globale krise gjort det umuligt stadig at tro på eksistensen af en verden, der kan tjene som fundament, som ressource, og som kan sikre indtægtskilder for den masse, der er på vej mod globaliseringen. Verden, det vil sige planeten, har gjort oprør. Den stiller spørgsmålstejn ved eksistensvilkårene for de "verdensborgere", som pludselig finder sig selv "uden verden" og kæmper med en akut solastalgia-krise.

Den generelle forsvinden af arter og steriliseringen af landskaber driver os til vanvid. Den anden løsning er velkendt, fordi den blev sat i kraft overalt samtidigt fra Brasilien til Ungarn, fra USA til Polen, fra Brexit-England til dagens Tyskland. "Neo-nationalisterne" søger også en jord, som kan sikre dem beskyttelse, identitet og velstand. Men det er ikke nok at opgive alle globaliseringens begrænsninger en for en for igen at føle sig sikret et territorie, som ville være bæredygtigt, solidt, troværdigt og levedygtigt. Den neo-nationale fantasi, som man beder os om at emigrere til, nu hvor globaliseringens drøm har mistet sin glans, denne fantasi er endnu fattigere, endnu mindre befolket, endnu mindre realistisk end de solidariske og integrerede nationalstater, som den foregiver at erstatte. Hvilket i øvrigt forklarer den vrede, hvormed indkapslingsprojektet overalt forsvares. Der er ikke andet indhold end identiteten, og denne identitet har ikke andet indhold end fjendskab mod andre, nemlig de migranter, som truer med at sprænge den illusionsboble, med hvilken disse identiteter er blevet opfundet.

Det er nødvendigt at anerkende, at der ikke længere er et politisk tilbud, som ville gøre det muligt at undslippe globalisternes og neo-nationalisternes dobbelte fallit, når de tilbyder de folk jord, som føler sig svigtede og fortabte. De gamle former for liberalisme - i denne terms franske eller engelske betydning - ligesom de gamle former for socialdemokrati er brudt sammen sammen med de partier, som inkarnerede dem. Hvad der er tilbage af disse partier, lader ikke til at være i stand til at tale i et sprog og med en eksistentiel dybde, som er nødvendig for påny at forbinde spørgsmålene om folk og spørgsmålene om jord. For det meste er det, fordi de frygter den "reaktionære" klang, som forbindelsen af disse to ord har.

Det er det, som forklarer usikkerhederne omkring den gode eller dårlige brug af ordet "Heimat", en term som er for lokal til at blive omfavnet af "globalisterne", men alt for global, konkret, materiel, mangfoldig og universel til overhovedet at blive forstået af "neo-nationalisterne", som vil tilbage til det gamle "blut und boden". Det, som politologerne stadig ikke forstår, er, at politiske spørgsmål fremover afhænger af den udbredte miljøkrise. Med en voldsomhed og en påtrængende nødvendighed, som stadig er kraftigt undervurderet, forpligter miljøkrisen os til at generobre begreberne om folk og om jord for endelig at tildele dem en konkret betydning. I stedet for at klage over den "voksende populisme" og afvente en eller anden liberal "genopblomstring" ville det være bedre, hvis de i bogstavelig forstand under deres fødder begyndte at lede efter, i hvilken jord, de folk, som de foregiver at henvende sig til, søger deres levebrød og efter, hvilken verden, de forventer at få deres

velstand fra.

I første del af Edgar Reitz' *Heimat* er der øjeblikke, hvor det sorte og hvide er erstattet med farve. Disse øjeblikke er ikke nødvendigvis de mest dramatiske; så vidt jeg kan vurdere, er det snarere de øjeblikke, hvor der er overensstemmelse mellem alle niveauer af *Heimat* forstået som livsverden. En følelse af fylde, som på ingen måde er baseret på det ekstraordinære eller det mystiske, men på overensstemmelsen og overvejningen mellem hverdagens forløb og den symbolske repræsentation af den selvsamme hverdag. Det er dette væsentlige punkt, som er årsag til ordet *Heimats* overbevisningskraft. Man ville kunne oversætte dette begreb til fransk med *monde vecu* (oplevet verden), men idet man forstår dette som *monde dont on vit* (den verden, man lever i).

I grunden afhænger den følelse af glæde og den følelse af frihed, som er forbundet med jorden, af muligheden for at skabe sammenfald mellem det, man lever af, det som gør det muligt for en at eksistere, og det, som man forestiller sig. Det er en af betydningerne af det franske ord, *territoire* (territorie), når det én gang for alle er blevet befriet fra udelukkende at have en juridisk og geografisk dimension: »Mit territoire, det er helheden af alle de væsener, menneskelige og ikke-menneskelige, hvor fjerntliggende og forskellige de end måtte være, som gør det muligt for mig at sikre varige levevilkår«. Omvendt er jeg uden territoire, uden jord, uden *Heimat*, hvis jeg mister disse livsvilkår, eller hvis jeg stadig er i besiddelse af dem, men er ude af stand til at repræsentere dem symbolsk.

I dag forsøger de folk, som er blevet berøvet deres jord, at etablere sig hos folk, der også føler sig berøvet deres jord, uden at de overhovedet har bevæget sig væk fra deres hjem. Imidlertid er det klart, at en borger, som man fortæller, at der ikke længere findes hverken insekter, fugle, vand og luft, føler sig ligeså berøvet for jord, som hvis man meddelte ham, at den fabrik, som han arbejdede på, var blevet flyttet til Vietnam, eller at den nærliggende kulmine har fyldt hans datters krop med farlige forureningsemner, som bringer hendes børn i fare. Alle de eksistenskriser, hvad end de udgår fra det, som vi for at simplificere kalder økonomi, eller om de, for igen at simplificere, kommer fra det, vi kalder økologi, har fra nu af en fælles retning mod en og samme beskrivelse af territoriet. Det, som ordet *Heimat* så godt formår at indfange, er ikke det barndomsland, som nostalgien altid bringer os tilbage til i en blanding af grin og gråd; det er heller ikke det gamle landlige og provinsielle terrain, som man altid måtte frigøre sig fra for at få adgang til moderniseringens universelle og hektiske verden; det er endnu mindre en tilbagevenden til de landsbyer, som er blevet svigtet af globaliseringen, som på ny går igang med at iklæde sig lederhosen og synge gammeldags patriotiske hymner. Det, som ordet *Heimat* peger på, er muligheden for at forbinde det, som holder liv i os, med det, som vi er bevidste om. Her viser hverdagens forløb sig i farver og ikke i sort-hvid.

Miljø- og økonomihistorikerne efterlader os tydeligvis ikke meget håb om nogensinde at kunne genfinde denne situation "i farver". Faktisk, i det mindste siden det 17. århundrede, men med et misforhold, som er blevet konstant forøget, indtil det nåede den gigantiske dimension, som det har idag, har først og fremmest de europæiske folk, og siden, for at være præcis, den rige andel af alle folk, levet på en jord, som ikke er deres.

Det nytter ikke noget at håbe på at genfinde glæden ved *Heimat*, hvis din velstand ikke længere afhænger af det land, som du ifølge loven tilhører, og hvor du udøver dine borgerrettigheder, men af lande, som er fremmede og ligger langt væk, hvor du trækker dine ressourcer fra, uden at føle et tilhørsforhold til eller ansvar overfor. Når alle de spørgsmål, der

vedrører jorden og tilhørsforholdet til jorden, er blevet kilde til så meget vold og så meget forvirring, så er det på indlysende måde på grund af denne grundlæggende, naturlige, strukturelle, oprindelige mangel på autenticitet: I bor i et land, som ikke er jeres; eller, omvendt, I føler jer frie i et land, jeres eget, som kun er rigt, fordi andre, mennesker og ikke-mennesker, har mistet deres friheder.

Når det nye klimaregime virkelig er et nyt regime, så er det fordi, alle de spørgsmål, som er knyttet til frihed, til ejendom, til beskæftigelse, til besættelsen af andres territorie, kort sagt geopolitiske såvel som juridiske spørgsmål er blevet genåbnet. Vi indser, at politiske ideologier som liberalisme, socialdemokratisme, nationalisme på ingen måde kan imødekomme det, der er på spil i dette nye klimaregime, eftersom disse ideologier er blevet opfundet i Vesten i løbet af en periode, hvor uoverensstemmelsen blev stadigt større mellem væksten i de legale lande, som vesterlændingene beboede og de reelle lande (se faktaboks), som de selvsamme vesterlændinge drog fordel af og bliver ved med at drage fordel af. Når vi betragter de tre seneste århundreders økonomiske og miljømæssige historie, bliver det klart, at enhver tilbagevenden til Heimat, denne harmoni mellem livsbetingelser og følelsen af at leve - "bien vivre" i den sydamerikanske tradition - idag kun ville kunne være et bedrag. Det er simpelthen nu, det er nødvendigt at gå fra det gamle til det nye klimaregime.

Med en voldsomhed og en påtrængende nødvendighed, som stadig er kraftigt undervurderet, forpligter miljøkrisen os til at generobre begreberne om folk og om jord for endelig at tildele dem en konkret betydning.

Når jeg interesserer mig for episoden med de Cahiers de Doléances (se faktaboks), som kong Louis XVI anmodede om i januar 1789, da regeringen var ved at gå bankerot, så er det netop, fordi vi her finder et eksempel på et regimeskifte, der sætter gang i et helt igennem originalt foretagende, som går ud på at beskrive det oplevede territorie påny. På nogle måneder formåede det franske folk, som ikke engang rigtigt eksisterede som et "folk" bevidst om sig selv, at nedfælde tæt på 60.000 klagebreve, som med stor præcision beskriver et "land", et "sogn", et "territorie", som tillader en gruppe at bestå, men også de uretfærdigheder begået af andre - de adelige, de gejstlige - og som gør denne beståen mere eller mindre uudholdelig. De formåede at beskrive landskabet, livsvilkårene og uretfærdighederne i samme dokument, det er, hvad der forekommer mig vigtigt for i dag at genåbne spørgsmålet om forbindelsen mellem et folk og dets jord.

Neo-nationalisterne forestiller sig, at de ved, hvem det folk er, som de foregiver at repræsentere, men de begynder ikke engang på at give en beskrivelse af den jord, som de foregiver varigt at kunne opholde sig på. Imidlertid viser episoden med Cahiers de Doléances, at denne bevægelse er omvendt: et folk opstår af en forståelse af den jord, som de opholder sig på og de uretfærdigheder, som er blevet begået på den. Man kunne fremsætte den hypotese, at den nationale identitet ikke står i nogen kongruent eller realistisk forbindelse til de reelle tilhørsforhold, som borgerne får deres eksistens fra. Siger man ikke, at de engelske grever, som med den største glæde stemte for Brexit, også er dem, som nød bedst af den europæiske solidaritetsindsats? Hvordan ville folk, der ikke ved, "hvor de er", kunne have politiske ståsteder, som de ville være i stand til at formulere? For at fremsætte sin politiske holdning er det nødvendigt med en konkret verden, som man kan beskrive, og hvor man kan lokalisere venner og fjender for at definere sine interesser og, med rette, sine klager.

Det nytter på indlysende måde ikke noget at afvente en vag beskrivelse af de oplevede territorier af globalisterne, eftersom den globe, som de foregiver at få os til at lande på, ikke har nogen som helst form for plads på jorden, på den planet, som vi skal bebo. Afstanden er

så stor, at hvis vi for eksempel betragter det år, hvor den globale økonomiske maskine begyndte at æde sin kapital uden nogensinde at kunne genoprette den, så skal vi for Tyskland gå tilbage til d. 2. maj og for USA gå tilbage til d. 15. marts. Det er svært at forestille sig en større diskrepans mellem den kosmiske realisme og nationalstaternes juridiske form. Er det ikke ironisk, at vi kalder et økonomisk system "kapitalistisk", som æder sin dyrebare kapital på en så sorgløs og udsvævende måde? Afstanden mellem den reelle jord og den fantasmatisk jord er så enorm, at globalisterne aldrig kommer til at være i en position, hvor de kan give lektioner om realisme og om mod til populisternes, som flygter i sluttet trop mod beskyttelsen af nye identitære nationalismes.

Som det kommer til udtryk, når man sammenligner de forskellige sæsoner af Reitz' mesterværk, fra slutningen af det 19. århundrede til nullerne, så er verden, forstået som den verden, vi lever i, stille og roligt blevet mere og mere vanskelig at beskrive. Dette betyder ikke, at vi skal gå tilbage til Heimat forstået som jord eller territorie, det betyder heller ikke, at der i begrebet om Heimat er en kraftig beskrivelsesoperator, som det er nødvendigt at iværksætte gennem kunst og videnskab for på ny at gøre de to helheder, som idag er adskilte, kommensurable: det, som gør det muligt for os at bestå, og det, som vi kalder vores legitime egende. Det er sandt, at frakoblingen for øjeblikket er total. Men det er kun op til os at reducere den.